

О. О. Ширіна, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДЕЛЬ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Ширіна О.О.

Модель механізму формування ціннісного ставлення майбутніх учителів іноземної мови до полікультурної освіти

У статті висвітлено авторський підхід бачення моделі механізму формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до полікультурної освіти, розкрито сутність її взаємообумовлених етапів.

Ключові слова: полікультурна освіта, ціннісне ставлення, механізм формування ціннісного ставлення, ціннісно-смісловий зміст полікультурних знань, раціональні прийоми світоглядного орієнтування.

Ширіна О.А.

Модель механизма формирования ценностного отношения будущих учителей иностранного языка к поликультурному образованию

Статья освещает авторский подход видения модели механизма формирования ценностного отношения будущих учителей к поликультурному образованию, раскрыта сущность ее взаимообусловленных этапов.

Ключевые слова: поликультурное образование, ценностное отношение, механизм формирования ценностного отношения, ценностно-смысловое содержание поликультурных знаний, рациональные приемы мировоззренческой ориентации.

Постановка проблеми. Поширення процесів глобалізації та певною мірою пов'язане з цим збільшення кількості конфліктів на міжетнічному ґрунті обумовили загострення уваги до розвитку полікультурної освіти – невід'ємного складника державної політики сучасної України. Інтеграція України до європейської спільноти, приєднання системи вищої освіти до Болонської декларації, орієнтація на загальноєвропейські рекомендації та вимоги з мовної освіти передбачають реформування вищої школи, модернізацію полікультурної

підготовки фахівців, зокрема майбутніх вчителів іноземної мови, що передбачає організацію навчання у контексті культур, уважне вивчення цінностей рідної та іншомовної культур, створення принципово нового підґрунтя для розвитку особистості вчителя, здатного до роботи у полікультурному просторі.

Результати дослідження свідчать про те, що майбутні вчителі іноземної мови потребують підвищення рівня полікультурної підготовки, що виявляється в їх бажанні і намаганні засвоїти достатній обсяг професійно значущих знань, полікультурних професійно-педагогічних умінь, розвинути здібності та набути необхідних якостей, які забезпечать ефективне формування особистості учня, здатного брати участь у міжкультурному спілкуванні. Загальновідомо, що основним фактором орієнтації людини на активний спосіб життя є формування відповідних аксіологічних основ, актуалізація окремих ціннісних складових. Переконані, що успіх будь-якої програми (навчальної, виховної, розвиваючої) буде досягнуто лише за умови, коли зовнішні стимули перейдуть у внутрішню мотивацію, тобто буде сформовано ціннісне ставлення до відповідних явищ та подій.

Філософський і культурологічний аспекти ціннісного ставлення до навколишнього світу розкривається в роботах С. Анісімова, В. Алексеєва, І. Брехмана, Б. Єрасова, А. Здравомислова, М. Кагана, В. Казначєєва, Д. Леонтьєва, І. Смирнова, Е. Фромма, М. Шелєра та ін. Психологічні засади ціннісного ставлення взагалі розглядалися в дослідженнях О. Леонтьєва, В. М'ясищєва, Ю. Орлова, А. Петровського, С. Рубінштейна та ін. В той же час здійснений нами теоретичний аналіз свідчить, що проблема формування ціннісного ставлення майбутніх учителів іноземної мови до полікультурної освіти як значущого компоненту життєдіяльності, а отже, і до відповідного полікультурного змісту навчання в структурі професійної підготовки розроблена явно недостатньо.

Метою статті є обґрунтування сутності моделі механізму формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до полікультурної освіти.

Згідно мети були поставлені **завдання**: розкрити сутність моделі механізму формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до полікультурної освіти, обґрунтувавши зміст її взаємообумовлених етапів.

Аналіз матеріалів досліджень з проблеми сутності, специфіки змістовного й процесуального складників ставлення студентів до полікультурного компоненту змісту професійної освіти, формування ціннісного ставлення особистості у рамках концепції особистісно-орієнтованої освіти, дозволив нам розробити модель механізму формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до полікультурної освіти у вигляді послідовності взаємообумовлених етапів:

I. *«Зустріч» суб'єктивного світу студента (його уявлень, поглядів, орієнтацій, цінностей, досвіду) з об'єктивною цінністю полікультурного знання.* Упевнені, що обираючи професію, студент починає усвідомлювати свою відносну самостійність і відповідальність за подальший професійний і особистісний розвиток. Він «вимагає» від педагога і сам шукає обґрунтування вагомості пропонованих знань, цінностей, досвіду крізь призму власної професійної «придатності» й відповідності власним цілям, інтересам, з'ясовує ступінь їх значущості залежно від сформованої системи переваг особистості, визначених нею життєвих перспектив. «Зустріч» студента з об'єктивною цінністю полікультурного знання має дозволити йому усвідомити власну визначну роль як провідника культурного спадку етносів, націй, спільнот, важливу вчительську місію – залучати майбутнє покоління до різних культурних позицій, цінностей, традицій, бути носієм власної етнонаціональної культури і натхненником формування полікультурної самосвідомості кожної людини (З. Ігушкіна, О. Кузнецова, Н. Ладнушкіна та ін.). А це можливо за умови орієнтації майбутніх учителів не лише на озброєння глибокими науковими знаннями, але й на формування їхнього ставлення до знань, здатності відшукувати особистісні смисли, передбачати і враховувати близькі й віддалені її наслідки. Отже, знання мають усвідомлюватися студентами як цінність. Згідно положень Ю.Пасова, «зміст освіти ... має представляти,

відображати зв'язки і стосунки предметів, явищ об'єктивної дійсності й містити в собі погляд того, хто говорить, його оцінку, ставлення до предметних зв'язків зовнішнього світу, бути емоційно забарвленим через призму особистості мовця» [3, с.185].

Ціннісно-смысловий зміст полікультурних знань передбачає виділення основних цінностей, що мають стати об'єктом ціннісного ставлення студентів у процесі їх засвоєння, набуваючи статусу оцінних знань, що «фіксують у навчальному процесі у явному вигляді особистісне ставлення суб'єкта до об'єкта, яке відмінне від пізнавального». Вони є необхідний засіб засвоєння знань і одночасно виступають особистісно вагомих результатом їх засвоєння, перетворюючись на *особистісне знання* (особистісно-значиме для здійснення плідної соціально значимої діяльності), що є надзвичайно важливим, оскільки процес нарощування інформації може протікати лише у сфері особистісного знання; творча діяльність людини найбільш повно реалізується на фундаменті особистісно-значущого знання.

За гуманістичного, особистісно-орієнтованого підходу до процесу навчання, надання знанням особистісного сенсу («індивідуалізованого усвідомленого відображення дійсного ставлення особистості до об'єктів її діяльності») забезпечує становлення системи особистісних смислів студентів.

А. Хуторської відзначає, для того, щоб «організувати мотивований прояв і розвиток особистісних освітніх смислів студента, необхідно у змісті освіти відобразити перш за все такі ключові освітні об'єкти і відносини між ними: фундаментальні об'єкти оточуючого світу, особистісний досвід студента стосовно цих об'єктів, фундаментальні досягнення людства стосовно цих об'єктів» [7, с. 186]. Відповідно до цього, процес пошуку і збагачення особистісних сенсів студента щодо об'єктів вивчення передбачає: «*особистісну творчість студента* (освітня продукція студента як особистісний зміст його освіти); *самоусвідомлення особистого досвіду, знань і ціннісних орієнтацій студента* (рефлексивно «зняті» результати пізнання і творчості); *вияв позиції і*

відповідної діяльності (ставлення до попередньо відчужених загальнокультурних знань і соціального досвіду) [Там же, с. 186].

Аналізуючи підходи до конструювання змісту (А.Зеленцова, Л.Разбегаєва), виділено такі аспекти полікультурних знань. Насамперед, ідея універсальності прав людини та етнокультурного розмаїття Європи та світу, правової рівності національних культур; міжетнічна толерантність та повага до представників інших культур, повага до своєї національної самобутності в контексті загальноєвропейської та світової культури; основні цінності та ідеї європейського та світового демократичного суспільства: права людини, рівність, мир, соціальна справедливість, демократія, свободи, безпека громадян, взаємозалежність, плюралізм, культурне розмаїття, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до навколишнього середовища; глобальні гуманістичні цінності особистості педагога реалізуються у сфері життя всього людства, сфері життя суспільства, сфері життя особистості (альтруїзм, доброта, милосердя, свобода; визнання людини найвищою соціальною цінністю з її правами та обов'язками, патріотизм, повага до закону; виконання професійних обов'язків; єдність всього світу – живого і неживого, неповторність кожної окремої особи, її духовного, ментального розвитку; загальнолюдська й комунікативна культура особистості); ідеали самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації особистості; толерантність до іншої людини, до його думки; гармонія суб'єкт-суб'єктних відносин; відповідальність особистості за прийняті рішення й вчинки та ін. Насичення змісту, зокрема дисципліни «Іноземна мова», зазначеними ціннісними аспектами сприяє формуванню у студентів уявлень про значний культурологічний, духовно-моральний, ціннісно-смысловий потенціал полікультурних знань; демонструє проблемне поле (навчальна, виховна, наукова, управлінська, комунікативна діяльність), де необхідне застосування системи полікультурних знань, умінь, і сприяє формуванню у студентів ціннісного ставлення до полікультурної освіти; ціннісних орієнтацій та вмінь, необхідних для життєдіяльності в сучасному

європейському та світовому співтоваристві; розвитку громадянської позиції, причетності до європейських та світових цінностей та громадянства.

Відбираючи зміст навчання, керувалися ідеями *особистісно-орієнтованого підходу*, який орієнтує викладача на усвідомлення особистісних цінностей, розвиток особистісного досвіду студента, в якому, поряд з досвідом оволодіння й реалізації знань, способів діяльності, присутній досвід пошуку сенсу, вибору, рефлексії, відповідальності, вольової регуляції як основи глибокої осмисленої активної полікультурної позиції майбутнього фахівця, власної причетності й особистої відповідальності. Формування особистої відповідальності за полікультурне навчання й виховання учнів, тісно пов'язане з переорієнтацією особистісних цінностей, оскільки система особистісних цінностей є головний регулятор діяльності і ставлення людини до полікультурної освіти.

Таким чином, оскільки мова йде про вияви внутрішньої, суб'єктивної позиції особистості – переконань, поглядів, цінностей, ідеалів, орієнтацій – зміст освіти має бути представлено *особистісним досвідом*, що виникає як результат індивідуально-суб'єктивного переживання й оцінки даного змісту, досвідом його застосування з метою особистісного й професійного розвитку. Він базується на аналізі явищ об'єктивної й суб'єктивної реальності; рефлексії власних дій й елементів світогляду (переконань, поглядів, відносин) з позицій гуманності, соціальної цінності, осмисленні й подальших висновках.

Особистісний досвід – поліструктурний феномен, складовими якого є досвід: *ціннісно-орієнтованої діяльності* (аналіз, критична оцінка змісту, його ціннісних аспектів з погляду їх соціальної, професійної, комунікативної й особистісної значимості); *самостійного, творчого оволодіння системою полікультурних знань* – досвід цілепокладання й проектування комунікативної діяльності (постановка цілей, пошук засобів їх досягнення, вільний вибір особистісного розвитку, проектування своїх дій, самокоректування); *рефлексивної діяльності* (рефлексія образу “Я” у процесі оволодіння системою полікультурних знань, аналіз змін у власній системі цінностей, самооцінці,

професійному й особистісному розвитку); *активізації полікультурних знань* під час оцінки професійної, комунікативної діяльності педагога-фахівця; *ведення дискусії*, аргументації власного погляду з опорою на гуманістичні цінності, еталони; *наукової організації професійної діяльності* (вивчення передового педагогічного досвіду, методів аналізу об'єктивних й суб'єктивних реалій способів організації полікультурної освіти; *«переживання й проживання емоційно-насичених ситуацій гуманної, моральної поведінки»* – вияв милосердя, толерантності, поваги, турботи, переживання почуттів Іншого, що опинився у ситуації професійного, морального вибору. Ідея науковців щодо необхідності включення даних елементів особистісного досвіду у зміст вищої педагогічної освіти будь-якої професійної спрямованості сприймається нами як слухна і вагома.

II. *Аналіз засвоюваного знання (досвіду, цінності)*. На даному етапі відбувається пізнання змісту системи полікультурних знань або досвіду, сутності полікультурних, гуманістичних цінностей, з'ясовується міра (ступінь) їх значущості залежно від сформованої системи переваг особистості, намічених життєвих перспектив. У науковій психолого-педагогічній літературі пізнання трактується як процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей. Відомий учений-психолог С. Рубінштейн, розмірковуючи над сутністю процесу пізнання, зазначає: «... Індивідуальне пізнання, що здійснюється у свідомості індивіда, завжди здійснюється як рух, що відштовхується від суспільного пізнання та знову повертається до нього; воно витікає із суспільного пізнання та знову вливається в нього» [4, с. 12 – 13]. Повністю поділяючи думку вченого, зазначимо, що, пізнаючи полікультурні, гуманістичні цінності як відображення цивілізаційного ставлення до об'єктивної дійсності, особистість має змогу на основі набутих знань гуманізувати суспільні процеси.

Суб'єкт зіставляє «вихідні» полікультурні знання (досвід, цінності) з «новими», з'ясовує можливості їх співіснування. Зіставлення «новації» із власним досвідом – процес суперечливий і неоднозначний, своєрідна дискусія,

діалог (переважно внутрішній), у результаті якого формується емоційне ставлення до пропонованих знань й первинне їх прийняття або відкидання. Теорія когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер) – психологічна концепція, що пояснює внутрішні механізми вибіркового ставлення особистості до інформації, ідей, цінностей, що сприймаються (процеси мотивування поведінки індивіда). Щодо цієї теорії, то основним прагненням людини, що сприймає «нову інформацію», є прагнення до погодженості, несуперечності з «вихідною інформацією» (уявленнями, переконаннями, оцінками). У випадку «незгоди» виникає «когнітивний дисонанс», який спонукає людину до його подолання. Прагнучи редукувати дисонанс, суб'єкт або змінює, переоцінює «вихідну інформацію» (процес найбільш складний), або змінює власну поведінку [2, с.242]. Таким чином, задіється механізм ціннісно-орієнтовної діяльності.

III. *Етап ціннісно-орієнтовної діяльності.* Усвідомлюємо, що знання, не можна передати, як річ. Воно може бути засвоєне лише завдяки *власній пізнавальній активності* суб'єкта. Отже, під час організації засвоєння полікультурних знань важливим є заздалегідь спланована діяльність, яка дозволить студентам екстеріоризувати їх у вигляді відповідних дій і вчинків, збагатити особистий полікультурний досвід, зможе забезпечити досягнення тих цілей, заради яких організується засвоєння.

На взаємозв'язок знань і способів їх засвоєння вказувала М. Холодна. На думку дослідниці, «у навчанні важливим є не обсяг знань (бо їх недостатність може бути імпульсом для пошуку), не міцність та глибина (бо завелике заглиблення заважає виникненню нового погляду). Річ у тім, як організовані індивідуальні знання і якою мірою вони надійні як основа для прийняття ефективних рішень» [6, с. 138]. На наше переконання, *полікультурні знання мають стати для студента основою для здійснення будь-якої навчальної й виховної дії, комунікації, самореалізації, збагачення особистісного полікультурного досвіду.* І хоча ставлення кожної людини до цінності того або іншого знання носить індивідуальний характер, проте прийоми ціннісно-орієнтовної діяльності, що складають раціональний, когнітивно-оціночний

компоненти ставлення, здійснюються (на думку Г. Залеського, А. Здравомислова) кожним суб'єктом у процесі формування власного ставлення. Отже, обов'язковим етапом формування у студентів ціннісного ставлення до системи полікультурних знань є використання *раціональних прийомів світоглядного орієнтування* як процесу співвіднесення цінності із суспільно й особистісно-значущими цілями й ідеалами.

До них відносимо прийоми:

– *фактичного аналізу ситуацій і явищ* (виявлення сутності й специфіки полікультурних знань, їх глибинного смислу; відчуття емпатії, інтуїції, ідентифікації, проєкції; технологій навчання, міжпредметних зв'язків, способів пізнання);

– *оцінного аналізу ситуацій і явищ* (з'ясування значущості полікультурних знань, акцентування на їх глибокому розумінні, їх відповідність поставленим цілям особистісного й професійного розвитку, перспективи подальшого застосування з метою вирішення професійних й особистісних проблем);

– *нарративізація* (нарратив – повідомлення про яку-небудь життєву подію..., подане у формі історії [1, с.54]). Звернення до нарративу сприяє усвідомленню цінності знань, що набуваються, формуванню емоційно-значеннєвої динаміки процесу навчання завдяки виділенню кульмінаційних моментів;

– *актуалізації особистісних цінностей* («внутрішній діалог», оцінка полікультурних знань як об'єктивно й суб'єктивно значущих, рефлексія власної системи цінностей з метою визначення, чи не вступає вона у протиріччя з цінностями, які набуваються. За допомогою ціннісно-орієнтовної діяльності як «свідомого, оцінного вибору особистість вибудовує ієрархію змістів і цінностей», що виконують проєктуючу функцію у життєдіяльності особистості, визначають перевагу тих або інших цілей, сфер інтересу, ліній поведінки);

– *цілепокладання* – прийом співвіднесення цілей і засобів їх досягнення та ін.

Уведення даних прийомів у процес навчання майбутніх учителів іноземної мови є запорукою набуття ними глибоких полікультурних знань як засобу компетентного вирішення завдань навчання й виховання учнів, організації різноманітної полікультурної комунікації; усвідомлення етичних норм і правил міжкультурної взаємодії (вербальної, невербальної, комп'ютерної комунікації), необхідності оволодіння «способами діяльності, досвідом їх здійснення, який втілюється разом із знаннями в уміннях і навичках» [5, с.146] студентів. Таким чином, у студента формується системне, багатопланове уявлення про сутність, ціннісно-значеннєвий зміст, значущість полікультурної освіти, забезпечуючи тим самим сприятливі передумови для оволодіння цими знаннями.

Прихильники розгляду ціннісних ставлень особистості як феномена внутрішнього, психологічного плану вважають, що даний етап завершує процес формування ціннісного ставлення, якщо студент усвідомив, оцінив значущість полікультурної освіти й прийняв її цінності, зміст і норми як суб'єктивно-значущі. Але ми виходимо з позиції ціннісно-діяльнісної концепції, вважаючи, що описані етапи сприяють формуванню змістовної сторони ціннісного ставлення, у той час як наступні етапи забезпечують активізацію ціннісного ставлення особистості, його перехід у зовнішній, діяльнісний план, де воно реально існує й підкріплюється у процесі реалізації.

IV. *Етап цілепокладання.* На даному етапі суб'єкт ставить мету оволодіння полікультурними знаннями, культурно-історичним досвідом, засвоєння досвіду здійснення аналізу об'єктивної й суб'єктивної реальності. При цьому студент, як правило, визначає сфери особливої уваги, інтересу. Найчастіше ці сфери обумовлені професійним використанням полікультурних знань, досвіду, перспективами його застосування для вирішення професійних проблем.

V. *Діяльнісно-перетворювальний етап* розвитку ціннісного ставлення містить у собі діяльність студента із самостійного, творчого засвоєння

полікультурних знань – пошук засобів досягнення поставлених цілей, використання різних джерел інформації тощо.

Висновки. Підсумовуючи, визначаємо, що в результаті реалізації механізму формування ціннісного ставлення майбутніх педагогів до полікультурної освіти, майбутній учитель має *виробити власний погляд на полікультурні знання як на об'єкт педагогічного моделювання, який вимагає творчого підходу, необхідність неперервної полікультурної освіти*. Крім того, обсяг знань має бути достатнім для того, щоб студенти змогли самостійно реалізовувати у практичній педагогічній діяльності технології, моделювати конкретні полікультурні дії, опановувати нові знання, збагачувати полікультурний досвід.

Література

1. **Гамза Т.** Нарратив в лекції //Высшее образование в России. 2001. – №3. – С.53-57.
2. **Основи психології:** Підручник /За ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 1997. – 632с.
3. **Пассов Е.И.** Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223с.
4. **Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с. – (Серия „Мастера психологии”).
5. **Теоретические основы содержания общего среднего образования** /Под ред. В.В.Краевского, И.Я.Лернера. – М.: Педагогика, 1983. – 352с.
6. **Холодная М.А.** Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – Санкт-Петербург, 2002. – 249с.
7. **Хуторской А.В.** Современная дидактика. – С.Пб: „Питер”, 2001. – 536с.

Shirina O.A.

Model of the mechanism of formation of the valuable attitude of the future teachers of foreign language to polycultural education

Article covers the author's approach of vision of model of the mechanism of formation of the valuable attitude of the future teachers to polycultural education, its essence stages are opened.

Keywords: polycultural education, the valuable attitude, the mechanism of formation of the valuable attitude, the maintenance of polycultural knowledge, rational receptions of world outlook orientation.

Відомості про автора

Ширіна Ольга Олександрівна – викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики формування ціннісного ставлення майбутніх учителів іноземної мови до полікультурної освіти.